

OSMANLI PADİŞAHLARININ ÖZEL İMAMLARI: İMÂM-I SULTÂNİLER

Doç.Dr. Murat AKGÜNDÜZ
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

The Imams of the Ottoman Sultans

The imams of the Ottoman sultans played a significant role in the learning institution. The persons who were good at recitation of the Qur'an and well educated in music and Qur'anic sciences were appointed as the imams of the sultans. The imams of the sultans led five daily prayers, congregational friday prayer and two congregational prayers in religious festivals in the palace mosque and the others which the sultan was attending. Furthermore, wrapping in a shroud of the corpses of the sultan was also carried out by the imams of the sultans and sometimes they led the funeral prayer. They accompanied the sultans in the wars and journeys. It is in the reign of the last Ottoman sultan Vahidüddin that the office of the imams of the sultans vanished.

Osmanlı Devleti'nde padişah, sadrazam, şeyhülislâm ve dârü's-saâde ağası gibi yüksek devlet ricâli, beş vakit namazda kendilerine uydukları özel bir imam istihdam ederlerdi. Bu imamlar arasında mevki bakımından en yüksekte olanlar imâm-ı sultânilerdi. Devrin ulemâsı içinde de müstesna bir yere sahip olan imâm-ı sultâniler, Kur'ân-ı Kerîm'i güzel okudukları gibi, kıraat ve mûsikî ilimlerinde eser yazacak kadar geniş bilgiye sahiptiler. Şimdiye kadar imâm-ı sultâniler konusunda ayrı bir çalışma yapılmamıştır. Bunun için, Osmanlı ilmiye teşkilatı içinde önemli bir yeri olan imâm-ı sultânileri tanıtmak amacıyla böyle bir çalışma hazırlanmıştır. Arşiv belgeleri, tarihler ve ulemâ biyografilerine dayanarak hazırlanan bu makalede, imâm-ı sultânilerin tayin ve azli, gelirleri, devlet teşrifâtındaki yerleri ve vazifeleri üzerinde durulacaktır.

I. İmâm-ı Sultânilerin Tayin ve Azli

İmâm-ı sultâniliği, Osman Gazi (698-724/1299-1324) namına Karacahisar'da ilk hutbeyi okuyan Dursun Fakih ile başlatmak mümkündür.¹ Orhan

¹ Âşıkpaşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332, s. 18; İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman (I. Defter)*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991, s. 113.

Gazi (724-763/1324-1362)'nin imamlığını İshak Fakih'in yaptığı bilinmektedir.² *Mevlid* müellifi Bursalı Süleyman Çelebi (ö. 825/1422) de, Yıldırım Bayezid (791-804/1389-1402)'e ve oğlu Süleyman Çelebi (ö. 812-13/1410)'ye imamlık yapmıştır. Daha sonra Sultan II. Bayezid (886-918/1481-1512)'den itibaren her padişahın bir imamı olmuş ve Sultan IV. Mehmed (1058-1098/1648-1687) devrinde imâm-ı sâni adıyla ikinci bir imam tayin edilmeye başlanmıştır.³ Böylelikle son Osmanlı padişahı Sultan Vahidüddin (1336-1341/1918-1922) devrinin sonuna kadar imâm-ı sultânî (imâm-ı hâssa) tayinine devam edilmiştir.

İmâm-ı sultânîlerin tayin ve azli, tamamen padişahın arzusuna bırakılan bir husustur. Padişahlar, seslerini dinleyip beğendikleri imam ve hatiplerden birini bu makama getirmişlerdir. Burada kronolojik bir sıra takip edilerek imâm-ı sultânîlerin tayin ve azillerine dair örnekler verilecektir. Sultan III. Murad (982-1003/1574-1595) devrine kadar imâm-ı sultânîlerin tayin ve azli hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu sebeple imâm-ı sultânîlerin tayin ve azil işlemlerinin nasıl yapıldığı, Sultan III. Murad devrinden başlayarak anlatılacaktır.

Sultan III. Murad, Manisa'daki şehzadelik günlerinden beri imamlığını yapan Abdülkerim Efendi'nin vefatından sonra, Edirne ve İstanbul'dan çağırdığı imamları dinlemiş ve içlerinden en çok beğendiği Eyüp'teki Zal Mahmud Paşa Câmii'nin hatibi Cellad-zâde Hüsameddin Efendi (ö. 1025/1616)'yi Cemâziyelevvel 1002/Ocak 1594'de imâm-ı sultânîliğe tayin etmişti.⁴ Sultan III. Mehmed (1003-1011/1595-1603) devrinde de bu görevi sürdüren Hüsameddin Efendi, aleyhinde bazı şikâyetlerin saraya ulaşması sebebiyle Cemâziyelevvel 1010/Ekim-Kasım 1601 tarihinde azledilmiştir.⁵

Meşhur seyyah Evliya Çelebi (1020-1093/1611-1682)'nin hocası olan Evliya Mehmed Efendi (ö. 1045/1636), tahsili sırasında bütün Kur'an-ı Kerim'i kıraat vecihlerine göre devrin ulemâsından okumuş ve İstanbul'da bir mescitte imamlık yaparken Zilhicce 1025/Aralık 1616'da Sultan I. Ahmed (1011-1026/1603-1617)'in imamlığına tayin edilmişti.⁶ Kıraat ilminde devrinin üstadlarından biri olan Evliya Mehmed Efendi, Ayasofya Câmii'nin kible tarafındaki Hünkâr Kapısının iç yüzündeki pencerede, talebelerine 'aşere ve takrîb dersleri verirdi.⁷

Evliya Mehmed Efendi, imâm-ı sultânî sıfatıyla Sultan IV. Murad (1032-1049/1623-1640)'ın 1044-45/1635 senesindeki Revan seferine katılmış ve yolda rahatsızlandığı için İstanbul'a dönmüştü. Yerine tayin edilen Şâmî Yusuf Efendi (ö. 1057/1647) gelinceye kadar padişah imamlığını Şeyhülislâm Yahya Efendi (960-1054/1553-1644) üstlenmişti.⁸ Şam'daki Ermeviyye Câmii'nde hatiplik yaparken padişah imamı olan Yusuf Efendi'ye Mihalic ve Kirmasti kazaları arpalık olarak tahsis edilmişti. 15 Şevval 1049/8 Şubat 1640'da Sultan İbrahim (1049-1058/1640-1648)'in tahta cülûsuyla azledilen Yusuf Efendi'nin

² Bk. Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Mersin 1992, s. 11.

³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1316, IV, 718-719.

⁴ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih*, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, I, 354.

⁵ Nev'î-zâde 'Atâî, *Hadâiku'l-Hakâik ft Tekmiletî'ş-Şakâik*, İstanbul 1268, s. 588.

⁶ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiyü'l-Fuzelâ*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, III, 62.

⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1995, I, 172.

⁸ Naima Mustafa Efendi, *Tarih*, İstanbul 1280, III, 249.

Arapça şiir söyleme, mübâhese ve münâzara konusunda üstün olduğu ifade edilmektedir.⁹

Edirne'deki Selimiye Câmii'nin imamlığını ve aynı yerdeki Bayezid Câmii'nin hatipliğini yaparken, Sultan IV. Mehmed'in kendisini dinleyip beğenmesi sebebiyle Şevval 1073/Mayıs-Haziran 1663 tarihinde imâm-ı sultâniliğe tayin edilen İbrahim Efendi (ö. 1102/1691), mûsikî ilminde geniş bilgisi olan ve besteler yapan bir zât idi.¹⁰ Daha önce zikrettiğimiz gibi, İbrahim Efendi zamanında ilk defa "imâm-ı sâni" ve "sâlis" tayin edilerek padişah imamlarının sayısı üçe çıkmıştır.

Keresteci-zâde Abdullah Efendi (ö. 1103/1691), Şaban 1087/Ekim-Kasım 1676'da imâm-ı sâlis, Rebûlâhîr 1093/Nisan-Mayıs 1682'de imâm-ı sâni ve Şaban 1097/Haziran-Temmuz 1686'da İbrahim Efendi yerine imâm-ı evvel olmuştur. 2 Muharrem 1099/8 Kasım 1687'de Sultan II. Süleyman'ın tahta çıktığı gün öğle ve ikinci namazlarını kırdıran Abdullah Efendi, akşam için beklerken azledilmiş ve bu göreve Şehzâde Câmii İmamı Şeker Mehmed Efendi getirilmişti.¹¹

Sultan II. Mustafa (1106-1115/1695-1703)'nın tahttan indirildiği Edirne Vakası'ndan sonra, İstanbul'daki İbrahim Paşa Câmii'nde kayımlık yapan ve isyancıları desteklediği bilinen Seyyid Mustafa Efendi padişah imamlığına getirilmişti.¹² Ancak fesat çıkardığı iddiasıyla 19 Ramazan 1115/26 Ocak 1704'de azledilen Mustafa Efendi, sürgüne gönderildiği Rodos adasında bir kale zindanı içinde boğularak katledildi.¹³

Sultan III. Ahmed (1115-1143/1703-1730) zamanında Süleymaniye Câmii hatipliğinden imâm-ı evveliğe tayin edilen Hacı Mehmed Efendi, Anadolu Kadiaskerliği pâyesini istediğini belirten arzuhalleri padişaha namaz kıldıracağı seccade üzerine bırakınca 23 Zilhicce 1121/23 Şubat 1710'da İmâm-ı sâni Seyyid Abdullah Efendi ile beraber azledilmişti.¹⁴ Hacı Mehmed Efendi'nin yerine tayin edilen Bayezid Câmii İmamı Arab-zâde Mehmed Efendi (ö. 1135/1723) ise, sekiz sene bu görevi yaptıktan sonra çok yaşlandığı için Zilkade 1129/Ekim 1717'de kendi isteğiyle padişah imamlığından istifa etmişti. Bunun üzerine İmâm-ı sâni Abdurrahman Efendi, şehzâde hocalığı ile beraber imâm-ı evveliğe tayin edildi.¹⁵

Sultan I. Mahmud (1143-1167/1730-1754) devrinde 2 Safer 1158/6 Mart 1745'de Şeyhülislâmîliğe tayin edilen Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi (1085-1161/1674-1748)'nin yerine birinci imamlığa getirilen Hâfız Mustafa Efendi Enderûn'da kürk giyerken, ikinci imam olan Torun Mehmed Efendi, sadrazam huzurunda samur kürk giymişti.¹⁶

Şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi (1114-1188/1702-1774)'nin imamlığını yaparken kendisini dinleyen Sultan I. Abdülhamid (1188-1203/1774-

⁹ Şeyhî, a.g.e., III, 136.

¹⁰ Şeyhî, a.g.e., IV, 62.

¹¹ Şeyhî, a.g.e., IV, 65.

¹² Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Küberâ*, haz. Mesut Aydınar, Ankara 2003, s. 114.

¹³ Silahdar Mehmed Ağa, *Nusret-nâme*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1966, II, 210.

¹⁴ Râşid Mehmed Efendi, *Tarih*, İstanbul 1281, III, 316.

¹⁵ Şeyhî, a.g.e., IV, 550.

¹⁶ İzzî Süleyman, *Tarih*, İstanbul 1199, vr 24 a.

1789)'in isteğiyle imâm-ı sultânîliğe tayin edilen Mehmed Said Efendi'nin Şaban 1195/Ocak 1781'de vefatından sonra yerine imâm-ı sâni Derviş Mehmed Efendi yükselmişti. İmâm-ı sâniliğe tayini düşünülen Kiler-i Hâssa ağalarından Seyyid Nurullah Ağa, hatt-ı hümayûn gereğince sadrazam huzurunda Kur'an-ı Kerim okuduktan sonra bu göreve getirilmişti.¹⁷

Sultan II. Mahmud (1223-1255/1808-1839) devrinde altı sene ikinci imam, yedi sene de birinci imamlık yapan Ârif Efendi, yaşlandığından dolayı sesi bozularak dinleyenlere tesir etmez olduğundan Muharrem 1243/Temmuz-Ağustos 1827'de azledilmiş ve yerine Nusretiye Câmii Hatibi Kasidedi-zâde Mustafa Nuri Efendi tayin edilmişti.¹⁸ Aynı devirde imâm-ı evvelik yapan Zeynelâbidin Efendi de yaşlandığından dolayı beş vakit namazı kıldırmakta zorlandığı için 1251/1835-36 senesinde görevinden ayrılmıştı. Ancak Zeynelâbidin Efendi, diğer görevi olan Şehzade Abdülmecid'in muallimliğine devam etmişti.¹⁹

II. İmâm-ı Sultânîlerin Geliri

İmâm-ı sultânîlere aylık maaş ödendiği gibi çeşitli kazaların geliri arpalık olarak onlara tahsis edilirdi. Bunlar dışında padişahın imâm-ı sultânîlere özel ihsan ve hediyeleri de olurdu. Mesela Sultan I. Ahmed'in imamı olan meşhur müverrih Mustafa Sâfi Efendi (ö. 1025/1616)'nin kendi anlattığına göre, maaş dışında ayda birkaç defa bin eşrefî altın, iki senede bir "iki yük" yani 200 bin altın padişah tarafından ihsan edilmişti.²⁰ Aynı devre âit başka bir kaynaktan, imâm-ı sultânînin 1021/1612 senesindeki günlük ücretinin 40 akçe olduğu zikredilmektedir.²¹

Sultan IV. Mehmed devrinde İmâm-ı sâni Ali Efendi'nin 1450 kuruş ve İmâm-ı sâlis Mehmed Efendi'nin 1160 kuruş maaş aldıkları, Cemâziyelevvel 1082/Eylül-Ekim 1671 tarihli bir belgede zikredilmektedir.²²

Sultan I. Mahmud devrine âit Muharrem 1164/Aralık 1750 tarihli bir belgede, imâm-ı evvellere her sene "Nevrûziye" adıyla verilen 40. 200 sağ akçenin ödenmesi, bizzat İmâm-ı evvel Hasan Efendi tarafından talep edilmektedir.²³ Aynı uygulamanın Sultan III. Osman (1167-1170/1754-1757) devrinde de devam ettiği, 7 Ramazan 1169/5 Haziran 1756 tarihli diğer bir belgeden anlaşılmaktadır.²⁴

Ayrıca imâm-ı evvel ve sânilere deniz seyahatlerinde kullanmaları için kayık tahsis edilirdi. Sultan III. Selim (1203-1222/1789-1807) devrine âit bir belgede, imâm-ı evveller için üç senede bir Tersâne-i Âmire'de inşa olunan beş çifte yağlı piyâde kayığın yenisinin yapılması için padişah fermânının ısdârı arz edilmektedir.²⁵ Yine Sultan III. Selim'e âit bir hatt-ı hümayûnda, imâm-ı sâni'nin bindiği üç

¹⁷ Enverî, *Tarih*, Millet Ktp., Ali Emiri-Tarih, nr. 67, vr 151 b.

¹⁸ Hızır İlyas, *Tarih-i Enderûn*, İstanbul 1276, s. 410.

¹⁹ Ahmed Lutfi Efendi, *Tarih*, İstanbul 1306, V, 39.

²⁰ Mustafa Sâfi Efendi, *Zübdetü't-Tevârih*, haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Ankara 2003, I, 101.

²¹ Bk. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânin-i Âl-i Osman*, haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 59.

²² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İbnü'l-Emin-Saray, nr. 866.

²³ BOA, Cevdet-Saray, nr. 60.

²⁴ Bk. BOA, Cevdet-Saray, nr. 2629.

²⁵ BOA, Cevdet-Saray, nr. 2567.

çifte piyâde kayığın yenilenmesi emredilmektedir.²⁶

Sultan II. Abdülhamid (1293-1327/1876-1909) devrinde 1300/1882-83 senesinde imâm-ı evvel 3000 kuruş ve imâm-ı sâni 1500 kuruş maaş alıyordu.²⁷ 1305/1887-88'de ise imâm-ı evvelin maaşı 4500 kuruşa ve imâm-ı sâni'nin maaşı 3375 kuruşa yükselmişti.²⁸ Ancak bu maaşlar her ay düzenli bir şekilde ödenemiyordu. Nitekim İmâm-ı evvel Yusuf Efendi, Sultan II. Abdülhamid'e gönderdiği 1305/1887-88 tarihli bir arzuhalde, ödenmeyen sekiz aylık maaşıyla ve yetmezse üzerinin tamamlanarak Mabeyn Başkâtibi'nin Zeyrek'teki evinin satın alınmasını istemektedir. Kiralık evlerde oturmaktan dolayı çok sıkıntı çektiği için böyle bir istekte bulunduğunu da belirtmektedir.²⁹

Yukarıda adı geçen İmâm-ı evvel Yusuf Efendi ve İmâm-ı sâni Râşid Efendi'ye Sultan II. Abdülhamid'in 20 Rebülevvel 1303/27 Aralık 1885 tarihli irâdesiyle birinci rütbeden Osmânî Nişânı verilmişti.³⁰

Diğer yandan, kandil gecelerinde padişah imamlarının "atiyye-i seniyye" adı altında para aldıkları görülmektedir. Mesela 1322/1904 senesinin Mirac Gece-si'nde İmâm-ı evvel Mehmed Râşid Efendi 2000 ve İmâm-ı sâni İsmail Efendi 1500 kuruşu, padişaha âit olan Ceyb-i Hümâyün Hazinesi'nden almışlardı.³¹

III. İmâm-ı Sultânîlerin Devlet Teşrifâtındaki Yeri

"Hünkâr İmâmî" ve "İmâm-ı Şehriyârî" gibi unvanlarla da anılan imâm-ı sultânîler, padişah imamı olduklarından dolayı devlet teşrifâtındaki önemli merasimlere katılırlardı. Teşrifâtta çok önemli bir yeri bulunan bayramlaşma merasiminde imâm-ı sultânî ve hekimbaşı, padişahı Topkapı Sarayı'ndaki Hünkâr Mescidi'nin karşısındaki meydanda karşılardı. Burada padişah için duâ eden imâm-ı sultânî Fâtîha sûresini okurdu.³²

Sultan III. Mustafa (1170-1188/1757-1774) devrindeki bir Ramazan Bayramı arefesinde, padişah Arz Odası'na gelip tahta oturduğunda, imâm-ı evvel ile selâtin câmilerinin imam ve hatipleri birer âyet-i kerîme okuduktan sonra müezzinbaşı duâ etmişti.³³

Saray teşkilatını tafsilatlı bir şekilde anlatan Tayyar-zâde'ye göre ise, bayramın ilk günü sabah namazını Hırka-i Saâdet Dâiresi'nde kılan padişah, saltanat elbiselerini giymek için Revan Kasrı'ndaki odasına geçirdi. Burada imâm-ı sultânîler ve hekimbaşı, padişahın bayramını tebrik ederlerdi.³⁴

Arefe günü resminde, Topkapı Sarayı'na gelen selâtin câmilerinin hatipleri imâm-ı sultânîler eşliğinde Ağalar Câmii'nde toplanırdı. Padişahın câmiye gelip

²⁶ BOA, Hatt-ı Hümâyün, nr. 14986.

²⁷ BOA, Yıldız Perâkende Evrâkı-Hazine-i Hâssa Nezâreti Ma'rûzâtı, 11/48.

²⁸ BOA, Yıldız Perâkende Evrâkı-Defter-i Hakânî Nezâreti Ma'rûzâtı, 1/9.

²⁹ BOA, Yıldız Perâkende Evrâkı-Mâbeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Arızaları, 3/14.

³⁰ BOA, İrâde-Dâhiliye, nr. 76723.

³¹ BOA, Yıldız Perâkende Evrâkı-Ticaret ve Nâfia Nezâreti Ma'rûzâtı, 21/6. Burada adı geçen İsmail Efendi, imâm-ı evvelliği sırasında Yıldız, Dolmabahçe ve Çırağan Saraylarının harem ve diğer bölümlerinde Ramazan ayında teravih kıldırın imamların listesini 25 Şaban 1324/14 Ekim 1906 tarihinde padişaha arz etmişti (Bk. BOA, Yıldız Perâkende Evrâkı-Mâbeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Arızaları, 10/71).

³² Hezarfen Hüseyin, a.g.e., s. 79.

³³ Şem'dânî-zâde Süleyman, *Mür'i't-Tevarih*, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1978, II, 91.

³⁴ Tayyar-zâde Ahmed 'Atâ, *Tarih*, İstanbul 1292, I, 223.

imâm-ı sultânîye irâde buyurmasıyla Ayasofya Hatibi'nden başlayarak bütün imam ve hatipler aşır okurlardı. Okunan aşırılar dikkatlice dinleyen padişah, ileride imamlığına tayin etmeyi düşündüğü ismi bunlar arasından seçerdi.³⁵

Velâdet duâsı resminde ise, padişahın çocuğu olacağı öğrenildikten sonra ilk gidilen Cuma namazında imâm-ı sultânî duâ ederdi. Daha sonra padişah, huzuruna çağırıldığı imamına mevsimine göre samur kürk veya kakum hil'at hediye ederdi.³⁶

Şehzadelerin tahsile başlaması sebebiyle yapılan "Bed'i-Besmele" merasimine de imâm-ı sultânîler katılırdı. 6 Rebiülevvel 1140/22 Ekim 1727'de Sultan III. Ahmed'in oğlu Şehzâde Numan'ın derse başlaması münasebetiyle yapılan merasimde, şehzadenin hocalığına tayin edilen İmâm-ı evvel Abdurrahman Efendi ve İmâm-ı sâni Mehmed Sâhib Efendi'ye samur kürk ihsan edilmişti.³⁷

Receb 1131/Mayıs-Haziran 1718'de Sultan III. Ahmed'in oğlu Şehzade Süleyman'ın Kur'an-ı Kerim'i hatmetmesi sebebiyle öğle namazından sonra Hırka-i Saâdet Dâiresi'nde toplanan cemaat huzurunda duâ okunmuş ve şehzadenin hocası İmâm-ı evvel Abdurrahman Efendi'ye bir samur kürk giydirilmiştir.³⁸

1 Cemâziyelevvel 1200/2 Mart 1786'da Sultan I. Abdülhamid'in oğlu Şehzâde Mustafa'nın hatim duâsı yine Hırka-i Saâdet Dâiresi'nde yapılmış ve hocaları olan imâm-ı evvel ve sâniye samur kürkleri ihsan edilmiştir.³⁹

İmâm-ı sultânîler bazı askerî merasimlerde de bulunurlardı. Mesela 1188/1774-75'de savaştan sonra İstanbul'a getirilen sancağ-ı şerifin tekrar Hırka-i Şerif Odası'na konması esnasında, imâm-ı evvel ve sâni ile Enderûn ağalarından hâfız olanlar aşır okumuşlardı.⁴⁰

9 Cemâziyelâhir 1202/17 Mart 1788'de sabah namazından sonra Hırka-i Saâdet Odası'ndan livâ-yı şerifin çıkarılışı esnasında yedi defa Fetih sûresi okunmuş ve İmâm-ı evvel Derviş Mehmed Efendi duâ etmişti. Ardından Sultan III. Selim, ordunun başında sefere çıkan Sadrazam Yusuf Paşa'ya livâ-yı şerifi teslim etmişti.⁴¹

23 Cemâziyelevvel 1224/6 Temmuz 1809'da Osmanlı ordusunun Topkapı'dan çıkıp Davud Paşa sahrasına gidişi esnasında Serdâr-ı Ekrem Gazi Yusuf Paşa, Şeyhülislâm Dürrî-zâde Abdullah Efendi (ö. 1237/1822), Rumeli ve Anadolu Kadıaskerleri ile beraber İmâm-ı evvel Ahmed Kâmil Efendi de hazır bulunmuştu.⁴²

IV. İmâm-ı Sultânîlerin Vazifeleri

İmâm-ı sultânîler, sarayda nöbetle beş vakit namazda padişaha imamlık yaptıkları gibi padişahın gittiği câmideki Cuma ve bayram namazlarını da hükümda-

³⁵ Tayyar-zâde, *a.g.e.*, I, 221-222.

³⁶ Tayyar-zâde, *a.g.e.*, I, 249.

³⁷ Çelebi-zâde İsmail Âsım, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 497.

³⁸ Mustafa Edib, *Teşrifâtname*, Bayezid Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1967, vr 18 a.

³⁹ Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, Ankara 1994, s. 320.

⁴⁰ Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet*, haz. Ahmet Öğreten, Ankara 2002, s. 181.

⁴¹ Taylesâni Abdullah Efendi, *Tarih*, haz. Feridun Emecen, İstanbul 2003, s. 279.

⁴² *Vaka-i Cedid: Yayla İmamı Tarihi*, haz. Yavuz Senemoğlu, İstanbul ts., s. 115.

rın vekili olarak kıldırırlardı.⁴³ Padişahlar, genellikle Topkapı Sarayı'ndaki Ağalar Câmii'nde imâm-ı sultânîye uyararak vakit namazlarını edâ ederlerdi.⁴⁴ Sultan I. Ahmed devrine kadar güvenlik endişesiyle saray kapıları erken açılmadığı için imâm-ı sultânî gelemeyen ve padişah, sabah namazını Harem'de kıları. Sultan I. Ahmed'in sabah vakti Bâb-ı Hümâyûn'un açılmasında bir mahzur olmadığına dair emri üzerine, imâm-ı sultânînin sabah namazını da padişaha kıldırmasına karar verilmişti. Hatta dindar bir padişah olan Sultan I. Ahmed, sabahları namaz vaktinden önce mescide gelerek Kur'ân-ı Kerîm okur ve farzın kılınmasını beklerdi. İmam Mustafa Sâfi Efendi'nin iki rekatlık namazı çok uzattığı şeklinde saray görevlilerinden şikâyetler duyunca bunları söyleyenleri azarlamıştı.⁴⁵

Saray müezzini kütüphane merdiveni üzerinde sabah ezanını okuduktan sonra padişah, Dârü's-Saâde Ağası ve diğer Harem ağaları ile beraber mescide gelirdi. Sünnet kılındıktan sonra padişahın işaretleri Dârü's-Saâde Ağası elini dizine vurunca müezzınbaşı kâmet getirir ve nöbetçi olan imâm-ı sultânîye uyulurdu. İmamlardan ikisinin de gelemediği durumlarda ise, Hasoda İmamı namazı kıldırırdı. Öğle, ikinci ve akşam namazlarında padişah bulunmadığı takdirde imamlık yine Hasoda İmamı'na kalırdı.⁴⁶ Padişah diğer vakitlerde Topkapı Sarayı içindeki Bağdat ve Revan Köşkleri, Gülhane, Sinan Paşa ve İshakiye Kasırlarına gittiğinde, iki müezzınle beraber oraya gelen imâm-ı sultânî namazı kıldırırdı.⁴⁷

Yatsı namazı Ağalar Câmii'nde kılındıktan sonra imâm-ı sultânî, cemaati oluşturan Enderun mensuplarıyla beraber ayağa kalkarak padişah ve ecdâdı için duâ ederdi.⁴⁸

1228/1813 senesinin Mirac Kandili'nde, akşam namazı Çinili Köşk'te İmâm-ı sâni Abdülkerim Efendi tarafından kıldırıldıktan sonra Sultan II. Mahmud'un saraya davet ettiği Çırağan Mevlevîhânesi Şeyhi Yusuf Efendi dervişleriyle beraber semâ etmişti. Bunun ardından imâm-ı evvel ve sâni ile müezzınler hatim duâsı yapmışlardı.⁴⁹

Saray dışında, "saltanat binışı" denilen padişahın atıyla veya başka bir ulaşım vasıtasıyla bir mesire yerine gidişi esnasında da yanında bulunan imâm-ı sultânî namaz kıldırırdı. Mesela Şaban 1227/Ağustos 1812'de kayık ile Beykoz'daki Hünkâr İskeleye'ne geçen Sultan II. Mahmud, otağına oturmuş ve öğle namazını imâm-ı sultânîye uyararak kılmıştı. Namazdan sonra padişah, huzurunda yapılan güreşleri ve tüfek atışlarını izlemişti.⁵⁰ Şevval 1227/Ekim-Kasım 1812'de bu sefer Alibeyköy'e giden Sultan II. Mahmud, yine öğle namazını İmâm-ı evvel Ahmed Kâmil Efendi'nin ardında kıldıktan sonra güreşleri ve tüfek atışlarını seyretmişti.⁵¹

Vakit namazları yanında, padişahın gittiği câmideki Cuma ve Bayram na-

⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 373.

⁴⁴ İsmail Hakkı Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s. 82. Bugün Ağalar Câmii, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

⁴⁵ Mustafa Sâfi, *a.g.e.*, I, 37-38.

⁴⁶ Tayyar-zâde, *a.g.e.*, I, 144-145.

⁴⁷ Tayyar-zâde, *a.g.e.*, I, 169.

⁴⁸ Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmânî*, haz. Kâmil Su, Ankara 1986, s. 148.

⁴⁹ Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 56.

⁵⁰ Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 13.

⁵¹ Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 32-33.

mazlarını da imâm-ı sultânilerin kıldırıldığı bilinmektedir. 23 Receb 1076/29 Ocak 1666'da Sultan IV. Mehmed'in de katıldığı Cuma namazı, İmâm-ı sultânî İbrahim Efendi tarafından Davud Paşa Sarayı içindeki câmide kıldırılmış ve cemaat çok kalabalık olduğu için dışarıya kadar taşmıştı. Namazı kıldırın İbrahim Efendi'ye ve vaaz veren Vâni Mehmed Efendi'ye padişah tarafından atiyeler ihsan edilmişti.⁵²

Sadrazam Çorlulu Ali Paşa (ö. 1123/1711)'nın İstanbul'da yaptırdığı câmide 8 Rebûlâhîr 1119/9 Temmuz 1707'de kılınan ilk Cuma namazında hutbe okuyan İmâm-ı sultânî Hacı Mehmed Efendi'ye Sultan III. Ahmed tarafından samur kürk hediye edilmişti.⁵³

2 Muharrem 1203/3 Ekim 1788'de Eyüp Câmii'ndeki Cuma namazında minbere başında "örf" denilen büyük kavuğu ve sırtında "üst" denilen samur kürkten oluşan kıyafetiyle çıkan İmâm-ı evvel Derviş Efendi, Sultan I.Abdülhamid'i "Gâzî" sıfatıyla zikretmiş ve bundan dolayı padişah tarafından tebrik edilmişti.⁵⁴

Sultan II. Mahmud devrinde ise, İzmit'te yapılan bir geminin denize inmesi sebebiyle Kapdan-ı Derya Fevzi Paşa tarafından davet edilen padişah, Cuma selamlığının da burada icrâsını emretmişti. İmâm-ı evvel ve sâni bazı saray görevlileri ile beraber özel bir vapur ile İzmit'e gelmişlerdi. Gemi denize indirildikten sonra, Kaptan-ı Derya Fevzi Paşa'nın yaptırdığı Fevziye Câmii'nde imâm-ı sultânînin imametiyile Cuma namazı kılınmıştı.⁵⁵

Yine Sultan II. Mahmud devrinde, İmâm-ı evvel Abdülkerim Efendi Sultan Ahmed Câmii'nde bayram namazını kıldırmişti.⁵⁶

Vefat eden bir padişah veya şehzade cenazesinin yıkanması ve bazen cenaze namazının kılınması da, imâm-ı sultânilerin vazifeleri arasındadır. Aslında padişahın cenaze namazını Şeyhülislâm'ın kıldırması gerekirdi. Ancak Şeyhülislâm'ın bir mazereti olursa Rumeli Kadıaskeri veya imâm-ı evvel bu işi görürdü.⁵⁷ 21 Cemâziyelâhîr 1106/6 Şubat 1695'de Edirne'de vefat eden Sultan II. Ahmed'in cenazesi, yeni padişah II. Mustafa'nın emriyle İmâm-ı sultânî Ali Efendi tarafından yıkanmış ve Şeyhülislâm Sâdık Mehmed Efendi (1039-1121/1630-1709) namazını kıldırıktan sonra defnedilmek üzere İstanbul'a gönderilmişti.⁵⁸ Ayrıca Sultan II. Mustafa, padişah olduğunu bildiren bir hatt-ı hümayûnu bizzat kendi eliyle yazarak İmâm-ı sultânî Ali Efendi vasıtasıyla İstanbul'daki Valide Sultan'a yollamıştı.⁵⁹

Tahttan indirildikten sonra 21 Şaban 1115/30 Aralık 1703'de vefat eden Sultan II. Mustafa'nın cenazesini ise vasiyeti üzerine İmâm-ı sultânî Seyyid Mustafa Efendi, Ayasofya Câmii Başımamı ve Şeyhi beraberce yıkayıp kefenle-

⁵² Abdurrahman Paşa, *Vekâyinâme*, Bayezid Ktp., Nâdir Eserler, nr. 5154, vr 93 b.

⁵³ Râşid, *Tarih*, III, 225.

⁵⁴ Taylesânî, *a.g.e.*, s. 313.

⁵⁵ Ahmed Lutfi, *a.g.e.*, V, 63.

⁵⁶ Hızır İlyas, *a.g.e.*, s. 62.

⁵⁷ Uzunçarşılı, *Saray*, s. 54.

⁵⁸ Silahdar, *Nusretnâme*, I, 4.

⁵⁹ Silahdar, *a.g.e.*, I, 5.

mişlerdi.⁶⁰

11 Muharrem 1118/25 Nisan 1706'da vefat eden Şehzade İsa'nın cenazesi Tersane Bahçesi'nde imâm-ı sultânî tarafından yıkandıktan sonra sandalla getirildiği Yalı Köşkü'nde namazı kılınmıştı.⁶¹ 25 Safer 1195/20 Şubat 1781'de vefat eden, Sultan I. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Mehmed'in cenaze namazını da Şeyhülislâm İshak Efendi-zâde Mehmed Şerif Efendi (1129-1203/1717-1789)'nin vekâlet verdiği imâm-ı sâni kıldırılmıştı.⁶²

Sultan I. Abdülhamid vefat ettiğinde, önce ulemâ ve vüzerâ tarafından cesedi incelenerek eceliyle öldüğüne kanaat getirilmişti. Bunu müteâkip İmâm-ı evvel Derviş Mehmed Efendi cenazeyi yıkayarak tabutuna koymuştu.⁶³ Sultan I. Abdülhamid'in cenaze namazını ise, Şeyhülislâm Seyyid Mehmed Kâmil Efendi (1140-1215/1728-1800)'nin müsaadesiyle İmâm-ı evvel Derviş Mehmed Efendi kıldırılmıştı.⁶⁴

Sultan Abdülmecid (1255-1278/1839-1861)'in cenaze namazını da İmâm-ı evvel Afyonî-zâde Hâfız Mehmed Şükrü Efendi kıldırılmış ve cemaate "haklarınızı helal ettiniz mi?" diye sorunca herkes duyulanmıştı.⁶⁵

Sultan II. Abdülhamid'in Topkapı Sarayı'ndaki cenaze namazından sonra Çemberlitaş'taki türbesine defni esnasında duâ ederken dili sürçen İmâm-ı evvel Sûzî Efendi, "Burada medfûn olan Sultan Reşad'ın rûh-i şeriflerine" deyince cemaati huzursuz etmişti. Ancak ne ilginçtir ki, İmâm-ı evvel Sûzî Efendi'nin bu gafından dört ay sonra 25 Ramazan 1336/4 Temmuz 1918'de Sultan Reşad vefat etti.⁶⁶

Padişahlar ordunun başında sefere çıktıklarında veya XIX. asırda olduğu gibi başka bir ülkeye seyahat ettiklerinde, imamlarını da yanlarında götürürlerdi. Şevval-Zilkade 1106/Haziran 1695'de Almanya seferine çıkan Sultan II. Mustafa, imamından her akşam namazından sonra sancağ-ı şerif yanında otuz içoğlanı ile beraber Fetih Sûresi'ni okuyarak zafer için duâ etmesini istemişti.⁶⁷ Ordu Lipve'ye hücum edip kılıç cengi başlayınca da birinci ve ikinci imamlarını yanına çağırıp Fetih Sûresi'nin okunmasını emretmişti.⁶⁸ 1149/1736-37'deki Rus seferinde imâm-ı evvel ve sâni, hekimbaşı ve cerrahbaşı efendiler için 6500 kuruş masraf yapılmıştı.⁶⁹

XIX. asırda, Sultan Abdülaziz (1278-1293/1861-1876)'in 1279-80/1863'deki Mısır ve 1283-84/1867'deki Fransa gezilerine padişah imamları da katılmıştı.⁷⁰ Hatta Fransa İmparatoru III. Napolyon (1808-1873), seyahatin

⁶⁰ Silahdar, a.g.e., II, 209.

⁶¹ Silahdar, a.g.e., II, 229.

⁶² Enverî, a.g.e., vr 140 b.

⁶³ Taylesânî, a.g.e., s. 359.

⁶⁴ Esad Efendi, *Teşrifât-ı Kadîme*, İstanbul ts., s. 116.

⁶⁵ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, haz. Cavid Baysun, Ankara 1986, II, 141.

⁶⁶ Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İştittiklerim*, Ankara 1988, s. 129.

⁶⁷ Silahdar, a.g.e., I, 36.

⁶⁸ Silahdar, a.g.e., I, 77.

⁶⁹ Mustafa Kesbî, a.g.e., s. 181.

⁷⁰ Ali Kemali Aksüt, *Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati*, İstanbul 1944, s. 91, 98.

bir hatırası olmak üzere İmâm-ı evvel Hayri Efendi (1250-1316/1834-1898)'ye süslü bir enfiye mahfazası hediye etmişti.⁷¹

Sultan II. Mustafa devrinde padişah tarafından hacca murahhas kılınan İmâm-ı sultânî Sâlih Efendi, Cemâziyelâhir 1114/Ekim-Kasım 1702'de Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa'yı Cuma Dîvânı'nda ziyaret etmiş ve kendisine yol masrafı olarak 15 kese "zolata" denilen gümüş para verilmişti.⁷² Böylece imâm-ı sultânîlerin, padişah adına hac yapma vazifesini de üstlendiği anlaşılmaktadır.

Sultan I. Ahmed, 1022/1613 senesinin Berat Kandili'nde imamı Mustafa Sâfi Efendi'ye yetim seyyid çocuklarını tesbit etme vazifesini vermişti. Mustafa Sâfi Efendi'nin isimlerini belirlediği toplam 26 erkek ve kız seyyid çocuğuna padişah tarafından ihsanlar gönderilmişti.⁷³

İmâm-ı sultânîlere bazı vakıfların nezâreti vazifesinin de verildiği görülmektedir. Mesela İstanbul'daki Kabasakal Câmii'nde Ahmed Ağa'nın kurduğu minber ve şeyhü'l-kurrâ vakfı tevliyetinin Abdullah b. Sâlih'e tevcihi, İmâm-ı evvel Mehmed Emin Efendi'nin 22 Ramazan 1182/30 Ocak 1769 tarihli arzuhali sonucunda gerçekleşmişti.⁷⁴

Sultan İbrahim'in ilk erkek çocuğu olan Şehzade Mehmed doğduğunda, kulağına İmâm-ı sultânî Yusuf Efendi ezan okumuştur.⁷⁵ Günümüzde de yeni doğan çocuğa genellikle imamlar tarafından isim konulmaktadır.

Sonuç

Osmanlı padişahlarına namaz kıldırmak gibi önemli bir vazifeyi üstlenen imâm-ı sultânîler, sahip oldukları kıraat ve mûsikî bilgileriyle Kur'ân-ı Kerîm'i en güzel şekilde okurlardı. Ayrıca imâm-ı sultânîlerden ders alan talebeler, kıraat ve mûsikî ilimlerinde kendilerini yetiştirirlerdi. Bu sebeple imâm-ı sultânîlik, ilmiye teşkilatında önemli bir makam olmanın yanında, kıraat ve mûsikî ilimlerinin günümüze kadar ulaşmasında büyük katkıları olan bir mektep işlevini görmüştür. Günümüzde imamların yaptığı vazifelerin hepsini Osmanlı sarayında yerine getiren imâm-ı sultânîler, padişahların günlük hayatlarında en çok muhatap oldukları kişiler arasındadır. Padişahın gittiği câmilerdeki Cuma ve bayram namazlarında imamlık yapmaları yönünden, aslında halifeye âit olan bir vazifeyi yerine getirmişlerdir.

Padişah imamlarının genellikle mûsikîşinâs olması, Osmanlı ulemâsının hepsinin müziğe soğuk bakmadığını göstermektedir. Bu sebeple, mûsikî tarihimizle ilgilenen araştırmacıların imâm-ı sultânîlerin hayatı ve eserleri üzerinde daha geniş çalışmalar yapmaları beklenir.

⁷¹ Aksüt, *a.g.e.*, s. 234.

⁷² Defterdar Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 745-746; Râşid, *Tarih*, II, 551-552.

⁷³ Naima, *Tarih*, II, 107.

⁷⁴ BOA, *Cevdet-Maârif*, nr. 502.

⁷⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 114.